

APRENDRE A CONVIURE EN LA DIFERÈNCIA: INTERCULTURALITAT I ESCOLA. EL CAS DELS GITANOS

Aquest article vol oferir algunes reflexions que puguin ser d'utilitat als ensenyants. Tracta de l'escolarització dels infants gitanos que viuen en situació de marginalitat. Planteja la complexitat del tema, els reptes que significa, les dificultats que comporta i les esperances que desvetlla.

**CARME
GARRIGA i
BOADELLA,
ELISA
SOLER i
REVERTÉ i
MARIA MAJÓ
i CLAVELL**

Introducció

Les tres persones que el signem estem relacionades professionalment amb grups de població gitana des de fa anys. Durant aquest temps hem pogut viure, conèixer i acumular experiències diverses, tant de tipus professional com també personal.

Hem dedicat esforços a comprendre aquestes persones que, en el seu conjunt, pertanyen a un grup diferent del nostre i respecte al qual s'ha d'estar sempre alerta per tal de no caure en interpretacions etnocèntriques en el moment en què intentem treballar-hi.

Voldríem fer algunes reflexions a l'entorn de la relació complexa i rica que s'estableix entre els infants gitanos i l'escola, esperant que, tot i no donar cap pauta ni recepta concretes, puguin servir als docents i a altres persones de la comunitat educativa perquè aquesta relació sigui el més fructuosa, interessant i gratificant possible.

Context general

Els gitanos són tots gitanos en relació amb els païos, però cal tenir en compte que no són un grup homogeni, sinó que ens trobem amb un grup de població complex, de manera que, a més de ser un grup diferent, és també heterogeni. A part d'això, entre ells hi ha famílies i persones en situacions diverses. Tot plegat remarca la dificultat que unes mesures d'aplicació general puguin tenir una eficàcia particular i concreta.

Per consegüent, és difícil parlar dels gitanos, de tots els gitanos. En aquest article farem referència fonamentalment a l'escolaritat dels nens i les nenes gitanos que viuen en zones urbanes niés o menys marginades.

La marginació, quan es tracta de persones gitanes, es dona generalment per partida doble: en primer lloc és un grup marginat per la seva situació econòmica, laboral i social, un col·lectiu de persones que no participa en els

**Els gitanos no
són un grup
homogeni**

**Educar els
infants que
pertanyen
a aquesta
minoria
marginada
és anar
contra
corrent**

beneficis i avenços de treball i socials generals; en segon lloc, com a minoria ètnica marginada, és un grup social i cultural organitzat al marge d'un Estat el poder del qual és a les mans d'un grup majoritari i diferent d'ell, amb el qual ha mantingut, durant més de 500 anys, una relació que ha oscil·lat, segons les èpoques, entre l'odi i la desconfiança mutua, sense assolir, excepte en casos comptats, una relació de reconeixement i de respecte recíprocs. No es pot oblidar que vivim immersos en una societat en la qual un sector majoritari marca les pautes generals segons els seus interessos. Aquesta societat produeix marginació. Educar els infants que pertanyen a aquesta minoria marginada per participar amb ple dret en la societat majoritària és i serà, mentre no canviï molt la societat, anar contra corrent. Cal fer-ho i cal no cedir en l'esforç, perquè una societat més justa serà millor per a tothom, però això va contra els interessos del grup majoritari, cosa que no es pot oblidar mai perquè quan s'analitza en profunditat una situació o una actuació educativa, contextualitzada des del punt de vista social, sovint hi ha aquesta veritat oculta en el rerefons.

La gran distància entre el món gitano i el món païo es reflecteix també en l'escolarització dels infants en unes escoles que, si per una banda han de representar l'esperança, mitjançant l'educació i la convivència, i la sortida del món de la marginació, per l'altra poden suposar, i els gitans en són conscients, permetre que els seus infants siguin educats per una gent que no els transmetrà les seves tradicions i experiències acumulades i que, a més, són representants del grup que els fa ser on són: el grup majoritari que té el poder. A partir d'aquí, se'ns plantegen un seguit de qüestions entre les quals assenyalarem les següents: Com pot el professorat aconseguir que els infants gitans se sentin bé a l'escola i aprenguin aquells coneixements i destreses que els ajudaran a ser membres de ple dret d'una societat que també és la seva?

Com es pot treballar des del punt de vista pedagògic perquè el grup majoritari representat pels companys i companyes el professorat, el personal no docent i les famílies, accepti i estimi la cultura gitana que ha fet tantes aportacions a la cultura de Catalunya i perquè s'estableixi un corrent d'intercanvi intercultural entre tothom?

Com es poden pal·liar les complicacions que comporta per a l'escola la presència d'infants d'un grup diferent del majoritari?

Són preguntes que només el temps, i la tasca pacient i a vegades arriscada, feta des d'un compromís professional clar, juntament amb un canvi profund de la mentalitat d'ambdues comunitats, aniran responent.

Situació actual

D'un temps ençà pràcticament tots els infants gitanos estan matriculats a escola. En aquest aspecte hi ha hagut un gran canvi, resultat de la política social i educativa i de la tasca realitzada per professionals, que hi han esmerçat molts esforços. Es el principi d'un procés de coneixement i de comprensió mutus que abans no es podia donar. L'arribada d'aquests infants a les escoles on són minoritaris sol produir, per què no dir-ho, un impacte en totes dues bandes. Costa entendre'ls. costa motivar-los, costa veure'ls integrats plenament a la vida escolar i, sovint, desvetllen en els educadors i les educadores més conscients un seguit de neguits i d'interrogants. Això és positiu si serveix per iniciar un

camí de descoberta mútua, malgrat les dificultats que comporta, però no ho és si condueix a considerar aquests infants «diferents», entenent la diferència com que no poden ni podran mai participar de la vida col·lectiva.

Es poden donar dues situacions: que l'infant estigui en un centre on la majoria d'alumnes siguin de la seva ètnia, en aquest cas gitanos, situació que es dona normalment en escoles de barris marginats, o bé que siguin una minoria en una escola que segurament no deu ser absolutament monocultural sinó pluricultural, és a dir, composta per infants fills de pares catalans o d'altres autonomies i per infants procedents de països extracomunitaris.

En el primer cas, és fàcil que l'escola pugui adaptar-se millor a les característiques evolutives i culturals dels infants gitanos, però en canvi difícilment els podrà ajudar a conèixer la societat real, a establir contacte amb la societat majoritària i això pot fer que es perpetui indefinidament la segregació a la qual els interessos polítics, econòmics i socials els han abocat.

En el segon cas, és possible que els infants gitanos se sentin, sobretot al principi, estranys, fins i tot bloque-

Pràcticament tots els infants gitanos estan matriculats a escola

---

jats, en un món escolar en el qual no se saben moure i on no els serveixen gaire les seves pautes culturals. Estar en contacte amb els altres és molt important, però no és suficient. Cal que aquest contacte sigui viu i enriquidor. Sense un treball pedagògic d'acollida i d'interculturalitat, l'escola podria esdevenir per a molts infants, tant gitanos com no gitanos, la primera experiència d'enfrontament o incomunicació. A l'escola, els infants hi reflecteixen les vivències familiars i socials i això els mestres ho saben molt bé. Quan un infant va a escola sabent que viu en una barraca o amuntegat en un habitatge insalubre, moltes coses de la vida quotidiana es fan més difícils: la higiene personal, la

vestimenta la cura del material escolar, etc. són problemes que poden portar multitud de contrarietats. Però a més d'aquests problemes pràctics hi ha tota la representació simbòlica d'aquesta situació que segons el caràcter personal pot ser expressada de maneres diferents: timidesa exagerada, provocacions, comportaments asocials, etc. En el món gitano hi ha també la consciència que l'escola és imprescindible, avui, per als seus fills i les seves filles. Saben que no podran trobar feina ni una manera de viure millor sense aprendre un seguit de coses que només s'ensenyen a l'escola i es veu sovint que s'esforcen, malgrat les dificultats, per aprofitar-la.

**En el
món gitano
hi ha la
consciència
que l'escola
avui és
imprescindible,
per als
seus fills
i les seves
filles**

Però mentre l'hàbitat, la sanitat, el treball i l'alimentació siguin precaris, els avenços escolars es fan difícils. No es poden obtenir bons resultats escolars quan es viu en condicions indignes, i això és responsabilitat de tota la societat, no solament de l'escola. Cal un treball conjunt del camp pedagògic i del social que, des d'òptiques complementàries, ajudin a modificar i a millorar les situacions familiars. Aquesta tasca no es podrà fer sense unes decisions polítiques clares i generoses. En resum, els infants gitanos avui, a Catalunya, estan escolaritzats i això és positiu, però hi ha serioses dificultats perquè es pugui respondre a les expectatives que tant els educadors com les famílies tenen.

Reptes

L'escola és i ha de ser un factor de canvi per a tothom, un nucli humà viu, d'intercanvi, on aprendre, en el seu sentit més ampli, és la tasca fonamental per a tothom, alumnes i adults, però on també resulten importantíssims els infinits contactes personals que s'hi realitzen, en un marc de convivència estimulants i respec-

tuosa, lligada a un país concret que cal construir entre tothom. Però l'escola també és sovint la transmissora de la cultura dominant, la reproductora de molts estereotips, la que sovint explica una visió històrica interessada i moltes vegades mesquina on les aportacions de les minories no es tenen en compte, la que també prioritza aquells alumnes als quals la vida ja ha privilegiat. hereva encara en molts casos d'una visió del món tancada i etnocèntrica, no fa sinó complir la missió d'ajudar a seleccionar des de ben aviat els joves, segons el seu origen, per a les diverses tasques que de grans els tocarà fer, en una gradació gens innocent que va des del que no podrà fer altra cosa que sobreviure fins al que ho podrà manar gairebé tot. En aquesta societat, possiblement els infants gitanos ocuparan el darrer escaló. Ens hem de plantejar molt seriosament i amb rigor quina és l'aportació que podem fer des de l'escola per modificar aquesta situació; ni que sigui molt i molt parcialment, sobretot si partim d'una concepció pedagògica que analitzi el paper de l'escola des de perspectives que li assignen uns rols que van més enllà dels merament reproductors de les relacions socials.

**L'escola
també és
sovint la
transmissora
de la cultura
dominant**

Cal tenir en compte també que l'escola es troba en un procés de canvi profund, marcat per la Reforma Educativa, que si bé fa un seguit de propostes de millora importants, provoca també unes dificultats concretes d'aplicació. En aquest context: es donen un seguit de dificultats que val la pena analitzar:

- *Absentisme*: Per què els infants gitanos falteu tant a escola?

Hi ha múltiples respostes: Perquè avui la roba no és neta, perquè no hi ha diners per comprar l'esmorzar, però potser també per uns motius més inexplicables i profunds: «Perquè se m'obliga a portar el meu fill a l'escola i vosaltres en canvi no us sentiu obligats a res respecte a mi... i permeteu que visqui en aquestes condicions».

També pot ser perquè la relació gitanos-paios ha estat sempre una relació interessada, de «què em donen a canvi?». I, a més, la societat majoritària dóna també missatges contradictoris: per una banda, s'obliga els infants gitanos a anar a escola, però per l'altra, a vegades a l'escola no se'ls tracta prou bé o s'ignora la seva idiosincràsia.

El caràcter itinerant, que obliga a desplaçaments freqüents, més o menys llargs, pel tipus de treball

familiar, pels forts lligams de parentiu o pels conflictes interns, afavoreix igualment l'absentisme.

També cal tenir en compte els dubtes. Per exemple, l'aportació real de l'escola per al dia de demà segons la visió des del món gitano. ¿El que aprenen els infants a escola els servirà més, o almenys igual, al que aprendrien quedant-se amb els grans de la comunitat? Encara es valora poc el fet d'anar a escola en si mateix, perquè no forma part de la tradició cultural gitana.

- *Llenguatge*: Les relacions entre gitanos adults i infants es fonamenten sobretot en el gest, les mirades, i altres pautes sabudes per tothom, no hi ha grans explicacions, ni raonaments explícits. En canvi, a escola, es parla molt, s'explica tot, i això costa que un nen o una nena petits ho assumeixin. Quant a la lectura i l'escriptura, des del món gitano es veu que és imprescindible saber-ne per moure's en la societat d'avui, per conduir, per fer transaccions, etc., però surten d'una llarguíssima etapa àgrafa on l'important era el gest clar i la paraula breu. Els sorprèn que un infant de 5 anys aprengui a llegir.

- *Valoració del treball*: En el món gitano el treball *per se* no és un valor, sinó el seu resultat. En can-

**Les relacions
entre gitanos
adults i
infants es
fonamenten
sobretot en
el gest, les
mirades**

vi, a l'escola es treballa molts cops no tant per obtenir un resultat concret, sinó pel valor que té el sol fet de realitzar-lo.

• *Immediatesa*: La cultura gitana, i encara més en situació de marginació, ha generat estratègies interessantíssimes per superar el dia a dia, per sobreviure. L'escola, segons el nostre model, és un doble procés que no es dona amb freqüència en la realitat gitana. Sovint, d'aquí vénen les dificultats d'aprenentatge de nocions com temps, espai, etc. tal com es conceben a l'escola. I l'ensenyament consisteix en bona part en la transmissió de conceptes abstractes, no manipulables físicament.

• *Hàbits*: Hi ha diferències notables en el capteniment demanat pels adults a l'escola o a casa: des de la manera de percebre l'espai físic, el seure, els desplaçaments espontanis, etc. En la vida familiar gitana la independència que té el nen, molt més que la nena, és gran, ja que, és concebut com l'esperança de futur i des de molt petit se li concedeix gran autonomia. A escola aquests marges de llibertat es redueixen sensiblement i cal fer moltes coses per disciplina.

• *Participació de les famílies en la vida escolar*: L'escola és com un parèntesi, queda lluny, no es

compta que hi hagi d'haver cap relació amb el professorat. A més hi ha sempre la por que es convoqui els pares perquè el fill o la filla ha fet alguna cosa mal feta o per modificar la seva forma de vida familiar, tema que, d'entrada, no estan disposats que sigui qüestionat.

Per tant, tota l'acció educativa ha de tenir en compte com és, com viu i quins valors socials té la comunitat de l'alumnat gitano. I no es pot oblidar que ha de formar part d'una acció social més àmplia.

Les diferències, però, si són conegudes i valorades en el seu context no són dificultats sinó trets a tenir en compte. En pedagogia, les actituds han de ser d'acceptació i de creure sempre en les possibilitats dels infants. Els prejudicis i els estereotips ho dificulten tot, perquè donen una visió distorsionada de les persones i, a més, solen ser percebuts per part dels interessats.

Cal ajudar aquests infants a estimar-se a si mateixos, a veure totes les potencialitats que tenen, malgrat l'entorn.

Es bo introduir, de maneres diverses, la consciència de la igualtat de drets i deures entre tothom. respectant: sempre la diferència.

L'escola és com un parèntesi, queda lluny, no es compta que hi hagi d'haver cap relació amb el professorat

Fer veure a l'aula la relativitat de les opcions i que una mateixa cosa es pot fer de formes diferents, sense que molesti o dificulti la vida de ningú. Es del tot necessari fomentar la interrelació afectiva entre tot l'alumnat. Necessari i possible. Cal fer de la interculturalitat matèria d'aprenentatge, amb propostes didàctiques que la tinguin com a contingut.

La relació intercultural no pot quedar només, tot i ser fonamental, en el terreny de les bones actituds, s'ha d'aprendre a interpretar la vida, la societat i la història amb una visió oberta, no etnocèntrica.

El testimoni de l'educador o l'educadora de confiança en tots els infants, d'acceptació de les persones i dels fets per modificar-los i millorar-los és imprescindible. El mestre o la mestra, a més d'ensenyar, educa i el que fa al llarg de tota la seva vida professional és «transmetre». I són les seves conviccions profundes, les seves opcions, les que «traspassa» implícitament als seus alumnes. Qui no recorda molt més un mestre o una mestra per aquella frase, aquell gest, aquella manera tan seva de fer, que no pas per les seves explicacions o les seves correccions?

L'assistència a escola té una bona part d'imposició per part de la societat paia, que la comunitat gitana va assumint dia a dia. Es bo que aquesta escolarització, amb tots els seus avantatges, es vagi incorporant a la seva forma de vida de manera gradual i progressiva. Això és possible i coneixem experiències de gitanos i gitanes en situacions diverses que gradualment han accedit i van accedint a tots els nivells de l'ensenyament.

No es poden cremar etapes, cal un procés d'acostament llarg i cal anar fent el camí a poc a poc i conjuntament, però tampoc no es pot de cap manera donar per suposat que els infants tindran dificultats per assolir-les i cal ajudar-los a superar-les, però no es pot, seria una gravíssima injustícia, donar per fet que «no faran res de bo a l'escola», perquè, amb aquest supòsit previ per part dels educadors o educadores, de segur que no els assoliran mai.

Oferir confiança és imprescindible. Fer sentir als pares i a les mares, per infravalorats que es puguin sentir en altres àmbits, que l'escola els valora i ha trobat en ells uns punts de contacte i de col·laboració en l'educació dels seus fills, objectiu comú, també en el seu cas, de la família i l'escola.

Aquesta confiança la necessiten moltíssim, necessiten sentir-la per poder abandonar l'actitud de «a veure que en trec, d'aquest paio», per poder sortir d'una relació on la mentida mútua és acceptable perquè no es pot donar una relació sincera. La confiança ha d'arribat a ser una opció generalitzada envers l'escola en el seu conjunt, com a institució, no només envers aquell o aquella mestra; ha de permetre als gitanos passar de l'opinió: «és bona encara que sigui paia» a «em puc refiar dels païos, com ells de mi».

Esperances

Cal reconèixer que en els darrers temps, a Catalunya, com a la resta de l'Estat, s'han produït canvis profunds que han donat lloc a processos de normalització d'índole diversa. Això no obstant, en aquests temes de convivència pluricultural, les coses no semblen avançar al mateix ritme. Els brots de racisme, la perpetuació de la cultura de la pobresa entre aquests col·lectius, en general, la falta de condicions per al desenvolupament del poble gitano i per a la seva

**A Catalunya
fa anys que
païos i
gitanos vivim
junts però no
convivim**

---

inserció plena en la vida ciutadana, evidencien una situació que de cap manera no pot ser considerada com a «normal». Fa anys que païos i gitanos vivim junts però no convivim, no compartim ni uns mateixos espais ni unes mateixes experiències. Però la convivència és i ha de ser possible. L'escola, en moltíssims casos, és un element clau, a la qual no es pot demanar allò que la societat no fa, però que tampoc no es pot eximir del seu paper.

Viure acceptant la diferència i, a vegades, lluitar perquè sigui enriquidora i no destructiva és un repte difícil però apassionant, un repte que només es pot enfocar des d'una opció ideològica clara de voler transformar el món. Cal saber a qui es vol servir.

Només des d'un compromís professional i personal de solidaritat amb la pobresa, amb totes les pobreses, partint de la pròpia senzillesa, es podrà avançar conjuntament amb la gent que viu en situació de marginalitat. Aquesta actitud profunda és de gran importància perquè fa molt més pòsit en l'educat el que un educador o una educadora transmet implícitament, que no pas el que

diu, i mai no es pot transmetre allò que no es creu i que no es viu.

L'escola, la petita i quotidiana escola que ensenya les beceroles i que vol ensenyar a estimar les persones i el país, és el primer i a voltes l'únic pont per sortir de la marginació. El que no s'hi faci, segurament que no es podrà fer enlloc més. Cal demanar-se i demanar tots els recursos per fer-ho dignament.

La situació escolar és un dels agents de socialització més importants. En el seu si és possible anticipar models de convivència basats en el reconeixement mutu, en el pluralisme, en l'acceptació de la riquesa que té cada ésser humà i és possible valorar els infants pel que són i per les possibilitats que tenen de ser. Aquest és el gra de sorra que l'escola pot aportar a la societat catalana per col·laborar a fer que aquesta esdevingui més justa i més solidària.

CARME GARRIGA i BOADELLA és assistent social i sociòloga.

ELISA SOLER I REVERTÉ és mestra d'escola pública.

MARIA MAJÓ I CLAVELL és mestra d'escola pública.